

VEDA (weda) (sansk. wiedza) – określenie każdego z czterech zbiorów tekstów (samhitā): *Ṛg-veda* (wiedza hymnów), *Sāma-veda* (wiedza śpiewu liturgicznego), *Yajur-veda* (wiedza formuł ofiarnych) i *Atharva-veda* (najpóźniej zaliczony do kanonu zbiór zawierający w większości formuły magiczne); w rozumieniu szerszym: nazwa całej literatury śruti (dosł. zasłyszanej, czyli objawionej), w której skład wchodzi brāhmaṇa, āraṇyaka i upaniṣad.

Do literatury wedyjskiej zalicza się też teksty mówiące o gramatyce (vyākaraṇa), etymologii (nirukta), fonetyce (śikṣā), metryce (chandas), rytuale (kalpa) i astronomii (jyotiṣa), czyli tzw. człony v. (vedāṅga).

Najstarsze teksty v. pochodzą zapewne z czasów poprzedzających przybycie Arjów na subkontynent ind. (poł. drugiego tysiąclecia przed Chr.), najmłodsze powstały ok. VI w. przed Chr. Teksty v. uważane są za najwyższy i niepodważalny autorytet hinduizmu, choć obecnie nie odgrywają w nim wielkiej roli. Spośród sześciu systemów ortodoksyjnych (ṣaḍ-darśana) jedynie vedānta bezpośrednio czerpie inspirację z *Upaniszad*.

Choć teksty samhit mają charakter religijny (henoteistyczny), refleksja filozoficzna obecna jest już w najwcześniejszych tekstach *Ṛg-vedy*. W hymnie X 164 występuje po raz pierwszy idea „jednego bytu” (ekam sat). Hymn X 81 mówi o jednym stwórcy wszechświata (viśvakarman). *Puruṣa-sūkta* (hymn X 90) opisuje ofiarę z pierwotnego człowieka (puruṣa), utożsamianego ze stwórcą (Prajāpati). W skierowanym do „nieznanego boga” *Hiraṇyagarbha-sūkta* (hymn X 121) mowa jest o „złotym kielku” (hiraṇya-garbha), z którego powstał świat. Ostatni wers hymnu X 121 sugeruje, że tym nieznanym bogiem jest stwórca (Prajāpati). Najczęściej komentowany jest *Nāsādīya-sūkta* (hymn X 129), stawiający pytania o początek istnienia.

Treść hymnów wedyjskich znacznie odbiega od późniejszych idei hinduizmu. Brak w nich twierdzenia o iluzoryczności świata oraz o wielości aktów kreacji i zniszczenia, nieznana jest też nauka o transmigracji dusz. Wielość bogów ukazana jest jako mnogość manifestacji jednego, niepoznawalnego bytu. Całym stworzeniem rządzi jedno prawo (ṛta), obejmujące w równym stopniu naturę, jak i moralne postępowanie człowieka.

W centrum zainteresowania leży ofiara, rozumiana jako sposób spłacenia potrójnego długu (ṛṇa-traya): bogom, mędrcom i rodzinie.

Czterdzieści pieśni Rigwedy (tłum. S. F. Michalski), Wwa 1912; J. Gonda, *Vedic Literature. Saṁhitās and Brāhmaṇas*, Wie 1975; S. Shraiva, *A Comprehensive History of Vedic Literature. Brāhmaṇa and Āraṇyaka Works*, ND 1977; F. Tokarz, *Z filozofii indyjskiej. Kwestie wybrane*, Lb 1985, II 97–108; K. Mylius, *Geschichte der altindischen Literatur*, Mn 1988, Wie 2003² (*Historia literatury staroindyjskiej*, Wwa 2004, 25–80); *Rigveda* (tłum. T. J. Jelizarenkova), I–III, Mwa 1989–1999; *Z hymnów Rigwedy. Bogowie trojga światów* (tłum. C. Galewicz, H. Marlewicz), Kr 1996; M. Zięba, *Powstanie świata według Rygwedy*, Mo 1996; *Atharwaweda. Hymny wybrane* (tłum. H. Marlewicz, C. Galewicz), Kr 1999.

Paweł Sajdek